

VINCZE GÁBOR:*

Magyar egyetemalapítási kísérlet Kolozsváron 1920-ban

Abstract

On the 24th of December in 1918 the Romanian army marched in the capital of Transylvania, Kolozsvár/Cluj - inhabited mostly by Hungarians – without any resistance. The military occupation was followed by the “takeover” of the Hungarian administration, which meant making it Romanian. The Hungarian Royal University of Ferencz József could not avoid its destiny, either: it was expropriated by military force on the 12th of May, in 1919. As the Transylvanian Hungarian remained without any independent institution of higher education, a plan occurred about foundation of an “Ecumenistic” – operated by the historical Transylvanian Hungarian Churches – university in the spring of 1920 – before signing the Trianon Treaty. This plan has failed due to the rigid resistance of the Romanian authorities, so a Reformed Teachers’ Training College was founded in the autumn of 1920. This College – also due to the chauvinist Romanian authorities – could operate only for one year.

Bevezetés

Mint (talán) közzismert, 1919. május 12-én katonai karhatalom igénybevételével kiűzték a magyar tanárokat, és hallgatókat a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem falai közül.¹ Az év második felében a professzori kar tagjainak majdnem a felét (köztük a prorektort, Schneller István és az Egyetemi Tanács egy részét) kiutasították/kiűldözték Kolozsvárról. November végére eldőlt, hogy a bezáratott kolozsvári magyar egyetem ideiglenesen Budán fog tovább működni, de amilyen hamar csak lehet, leköltözik Szegedre, és a professzorok ott folytatják majd tovább az oktató-nevelő munkájukat, tudományos tevékenységüket – mindaddig, míg vissza nem térhetnek eredeti székhelyükre, Kolozsvárra.

Erről az elképzelésről a Kolozsváron maradt egyetemi vezetőség csak egy becsempészett budapesti lapból értesültek, és nagyon megdöbbenette őket az események eme fordulata. Kolosváry Bálint rektor a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Haller Istvánnak küldött december 15-i felterjesztésében az egyetemi tanács nevében „súlyos aggályának” adott hangot a budapestiek tervével kapcsolatban. Az *eredeti székhelyen kívüli működést* azért utasították el, mert úgy vélték, hogy azt sem a hallgatóság érdeke nem kívánja (ugyanis részben szét vannak szóródva, részben pedig a román hatóságok úgy sem adnak utazási engedélyt), sem a professzoroké, ráadásul ha az eddig helyben maradtak is kimennek, az „a közhangulatra hátrányos és a magyarságot gyengítő hatású lehet.”² A kolozsváriak azért is a *passzív rezisztencia* mellett döntöttek, mert egyfelől meg akarták várni a végleges békefeltételek nyilvánosságra hozatalát (vagyis azt, hogy Kolozsvár véglegesen román kézen marad-e), másfelől pedig azt, hogy az elrabolt egyetemi épületekben megnyíljon az új, román univerzitás, ugyanis ha hamarabb lépnek egy új magyar egyetem létrehozása érdekében, a románok azt mondhatnák, hogy „a magyarok úgy is gondoskodtak a magyar hallgatók egyetemi képzéséről – nincs is szükségük a tőlük elrabolt egyetemükre...”³

* Történész – Emlékpont, Hódmezővásárhely.

A kolozsváriak álláspontjára azzal reagált a budapesti „helyettes egyetemi tanács” (mely az 1919. május 11-én törvényesen megválasztott egyetemi tanács Kolozsvárról elüldözött tagjaiból állt föl), hogy mindaddig, amíg „hazánk területi integritását vagy legalább Egyetemünk székhelyén való megmaradását” remélni lehetett és addig, míg az egyetem „csak” elvéve, de (a román) megnyitva nem volt, a tanárok közül senki sem gondolt arra, hogy eredeti székhelyen kívül keresse tevékenysége folytatásának lehetőségét. Amióta azonban a románok megnyitották az egyetemet (és az mint román egyetem szerepel a külföldi közvélemény előtt), valamint amióta az Ausztriával megkötött békeszerződés analógiájából látszik, hogy számítani kell Magyarországra „területi megcsonkulására” is, nem oszthatják a kolozsváriak álláspontját, amely „az egyetemhez való jogainknak megóvását és demonstrálását a merő *passzivitásban* látja”.⁴ Éppen ezért úgy vélték, hogy épp ők állítják helyre a megszakadt folytonosságot, ráadásul a mind nagyobb létszámú menekült hallgatóság tanulmányi érdekei is az oktatás mielőbbi megkezdését követelik.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a Ferenc József Tudományegyetem kettészakadt tanári kara között 1920 folyamán az egyetem jövőjét tekintve *átmeneti ellentét* keletkezett. Ez csak akkor szűnt meg, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kolozsváriak *passzivitásának*⁵ értelme a továbbiakban nincs, és most már – tudomásul véve, hogy a Ferenc József Tudományegyetem egyelőre Budán kezdett el működni – nekik is a kiutat kell keresniük.

A *passzivitás feladását* több tényező kényszerítette ki. Egyfelől tavaszra nyilvánvalóvá vált, hogy a békeszerződés mindenképpen szentesíteni fogja Erdély és Kolozsvár megszállását, tehát már nincs miben reménykedni. Eljött az *aktív cselekvés* ideje.

Erre készítette az egyetemi tanács Kolozsváron maradt tagjait az is, hogy sok erdélyi fiatal várta, hogy befejezhesse a háború miatt félbe maradt tanulmányait. Közülük a katonaköteles korban lévők egyébként sem hagyhatták el Románia területét, azaz nem iratkozhattak be magyarországi egyetemekre. Az egyetem megszüntetése óta pedig egy újabb leérett-ségizett évfolyammal szaporodott a várakozók száma. Részben ezeknek a tényeknek a hatására jutott arra a következtetésre Kolosváry Bálint rektor, hogy egyelőre – bár bizonytalan időre – a magyarságnak az egyetemi oktatás ügyét saját erejéből kell megoldania. Ráadásul bizonyos erdélyi pénzügyi és egyházi körökön a befolyásos magyar politikai „tényezők” is ezt kezdték szorgalmazni.

Az autonóm magyar egyetem tervét ugyan konkrétan Réz Mihály, a politika professzora, dékánhelyettes vetette fel az egyetemi tanács 1920. április 17-i ülésén, de Márki Sándor, az egyetem neves történész professzora, bölcsészkar dékán azt írta a naplójában, hogy igazából a Sidney B. Snow amerikai unitárius tiszteletes vezette angol–amerikai egyházi delegáció kezdte szorgalmazni ezt az ügyet: „Az angolok határozottan kívánják, hogy a magyarok visszakapják a kolozsvári egyetemet – abban az esetben is, ha Erdély a románoké lesz. Mint Rákóczi korában az enyedi »egyetem« számára, gyűjtenek a kolozsvári egyetem számára is. Esetleg ők, talán az amerikaiakkal, egy *felekezet-közi magyar egyetemet* sürgetnének oly széleskörű autonómiával, hogy a tanárok pusztán keblü választás alapján, kinevezés nélkül működjenek.” Az angolok egyébként gyűjtöttek már 24 000 dollárt a református diakonissza-képzőre, de „a *felekezetközi egyetem* tervével akarják ezt is egybekötni” – írja Márki.⁶ (Eredeti kiemelések – V. G.) A Réz által felvázolt terv tehát *egy teljes autonómiával bíró intézmény* felállítása volt, amelynek a professzorai állami kinevezés nélkül nyerik el státuszukat.

A felvetést általános tetszés és támogatás fogadta, és az egyetemi tanács határozatban mondta ki, hogy meg kell tenni „az első lépését annak a nemzeti és kulturális célnak megvalósítása érdekében, hogy az anyaországtól elszakítással fenyegetett országrészek, különösen pedig Erdély magyarsága számára a főiskolai oktatás lehetősége biztosítottak.”⁷

A korábban is szorosan együttműködő erdélyi történelmi egyházak 1920 júniusában mondták ki egy ún. *Felekezetközi Tanács* felállítását, amely a magyar egyházi, oktatási és társadalmi tevékenység közös összefogását szolgálta. Az egyetemi tanács mellett ez a grémium lett az egyetemalapítás mozgatórugója. Nagy Károly és Ferencz József kolozsvári református, illetve unitárius, valamint gróf Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári római katolikus püspökök azonnal a terv mellé álltak és felajánlották a felállítandó egyetem céljaira egyházaik ingatlanait: egyebek mellett a három felekezeti főgimnázium, a Református Theológia, a Diakonissza Kórház, az Apor-szeminárium helyiségeit. (Összesen százhuszonhat helyiség állt volna az autonóm egyetem rendelkezésére.) Majláth püspök emellett rendelkezésre bocsátotta az 1873-ban Fogarassy Mihály püspök által létrehozott alapot, mely 1920-ban névértéken 2 256 000 korona értékű vagyontömeget jelentett.

A június 14-i IV. rendkívüli tanácsülés megállapította a felállítandó egyetem szervezetét, és felállítottak egy központi szervező bizottságot. A szervező munka mintegy két hónapot vett igénybe, bár a dolog sürgőssé vált. Nem csak a magyar pénzügyi és egyházi körök siettek a terv kidolgozását, hanem az is, hogy félő volt: a kormányzat itt-ott elhangzott *ígérete* az ún. „székely egyetem”-ről, megoszthatja az erdélyi magyarságot a felekezetközi egyetem kérdésében. A konkrét tervek június 15. és 20. között készülhettek el, és a nyomorúságos viszonyokhoz képest igazán grandiózusra sikeredtek. (A rektor előterjesztéséből az derül ki, hogy valójában „az 1872. évi viszonyok” rekonstruálása volt a kitűzött cél.)

Június 21-én a felekezetközi tanács ülésén kimondták a *felekezetközi autonóm egyetem* felállítását, mely Gyulafehérváron a) római katolikus hittudományi fakultásból, Kolozsváron pedig b) protestáns teológiai, c) jog- és államtudományi, d) orvostudományi, e) bölcsészettudományi és f) közgazdaságtudományi karokból áll.⁸ (A június 14-i egyetemi tanácsi ülésén felmerült az is, hogy a közgazdasági kart esetleg a matematika- és természettudományi karral összevonva állítanák fel.) A felekezetközi tanács számára Memorandumot készítő Kolosváry Bálint még azt is fölvetette, hogy – a leuveni egyetem mintájára – diplomáciai szolgálatra képesítő, ún. consuli akadémia szervezése is kívánatos volna.)⁹

Az egyetem az erdélyi magyarság részben még megmaradt intézményeire kívánt támaszkodni. A tanári kar a Ferenc József Tudományegyetem még Kolozsváron lévő tanáraiból, valamint az időközben szintén kisajátított Kereskedelmi és Gazdasági Akadémia felső tagozatán oktató professzoraiból állt volna össze. Az egyetem fenntartói az egyházak lettek volna, de a teljes autonómiát kívánó intézet nemcsak a román államtól, hanem az egyháztól is *független* kívánt maradni. Az intézmény a Ferenc József Tudományegyetem működési- és szervezeti szabályzata, tanulmányi- és vizsgarendje szerint működött volna, a felvétel feltételei is ugyanazok lettek volna, mint az 1918/19-es tanévben. Ennek kapcsán Kolosváry Bálint rektor – Fischer Józsefhez, a kolozsvári „congressusi izraelita hitközség” elnökéhez írott levelében – kimondottan hangsúlyozta, hogy „*numerus claususok felállítása* – mint az egyetemi tudományos szellemmel és a tanszabadság elvével teljesen ellentéző szempontok soha és *a legburkoltabb formában sem érvényesíthetők.*”¹⁰ (A kiemelés tőlünk – V. G.) Ezt annyira komolyan vették, hogy az az eredeti elképzelés, miszerint egy rabbiképző is betagozódna a felekezetközi egyetembe, – feltehetően – azért esett kútba, mert az anyagi támogatását ahhoz a feltételhez szabta a zsidó felekezet, hogy az izraelita tanárok számát kontingentálják. Ebbe azonban a szervezők nem mentek bele.

Kolosváry kalkulációi szerint a felállítandó intézmény költségvetése 4 millió korona lenne, amihez az első évben még 1 milliót kell számítani a felszerelésekre. Ennek a fedezete úgy jön össze, hogy 1 millió az 1000 koronás évi tandíjból (1000 fizető hallgatót alapul véve), 2 millió a pénzintézetek évi fenntartói segélyéből, 1 millió¹¹ a magyar állam támogatásából (a kolozsvári egyetem Budapestre került részének felállítása érdekében egyébként ennél jóval nagyobb terhet vállalt magára a Simonyi-Semadam-, majd a Teleki-kor-

mány!), a hiányzó 1 milliót pedig társadalmi adakozásból szednék össze. (Még azt is remélte, hogy esetleg az amerikai protestánsoktól is lehetne állandó támogatásra számítani.) Az anyagi támogatás ügyében júliusban Kolosváry Bálint (Petrichevich) Horváth Emilhez fordult, hogy ő járjon közbe a kultuskormányznál. Az Országos Menekültügyi Hivatal adminisztratív vezetőjének az volt a véleménye, hogy a felekezetközi egyetem támogatása „még a legsúlyosabb anyagi áldozatok árán is előmozdítandó politikai követelmény”.¹²

A rektor nem csak az anyagi támogatás miatt kérte báró Horváth Emil segítségét, mert azt is szeretne volna, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumná eszközölje ki: a magyarországi felsőoktatási intézményekben számítsák be a felekezetközi egyetemen eltöltött féléveket, a vizsgákat és az okleveleket pedig, tekintsek a magyarországi iskolákéval egyenértékűnek. A professzorok jogaik csorbíthatatlanságának biztosítását kérték, azaz azt, hogy ameddig Kolozsváron oktatnak, az az idő számíton be a nyugdíjba, s helyük a Budán (vagy Szegeden) működő egyetemen maradjon betöltetlen. A kolozsvári terveket magyarországi részről *támogatták*, viszont konkrét lépések nem történtek, mivel az egyetem terve elbukott. Azt azonban a minisztérium megüzente, hogy a kolozsvári féléveket, valamint az ott kiadott diplomákat elismerik a magyarországiakéval egyenértékűnek, a kinti tanárok pedig, további rendelkezésig szabadságolva vannak. „Tartsatok ki, ameddig lehet Kolozsvárt.” – üzenté Schneller István 1920 novemberében a kintieknek.¹³ (A kitartás bizony *lankadóban* volt már ekkoriban: „helyünkön a további kitartás egyre elviselhetetlenebb, s a ki anyagilag bírja a távozást, úgy látom előbb, vagy utóbb menni fog.” – vallotta be az egyik levelében szeptember 9-én Kolosváry öreg barátjának, Schnellernek. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a felekezetközi egyetemet eleve csak *ideiglenes* „vállalkozásként” tervezték, addig, amíg az egyetem visszatérhet a székhelyére, szolgálataikat pedig, csak arra az időre ajánlották fel, amíg „az itt maradás számunkra lehetséges”).¹⁴

Az egyetem szervezését (melyről először az egyik budapesti lapból értesültek) a Budán lévő kollégák *örömmel támogatták*. (Haar Alfréd egyik 1920. szeptember elején kelt magánlevelében írja régi barátjának, Kolosvárynak, hogy míg Budán „néhány kollégánk jóvoltából – egyetemesdit játszottunk”, azalatt ők, a kolozsváriak „komoly munkával töltötték az időt”).¹⁵ Az egyetértés jeleként fogható fel az is, hogy a karok budapesti és kolozsvári vezetői úgy döntöttek, az 1920/21-es tanévre – „a rendkívüli viszonyok” miatt, vagyis a szétagoltságra való tekintettel – lemondanak a dékán és rektorválasztási jogukról és még egy esztendőre hivatalban marad az 1919-ben megválasztott rektor és egyetemi tanács.

Nem csak a budapesti kormányköröket keresték meg a támogatás céljával Kolosváryék, hanem az amerikai unitárius misszió – korábban már említett – vezetőjét is. Snow tiszteletes áttanulmányozva az átadott memorandumot, ígéretet tett arra, hogy azt eljuttatja az illetékes helyekre, és gondoskodni fog az amerikai közvélemény előtti népszerűsítésről. Hogy ez ügyben tett-e valamit, arról hallgatnak a forrásaink...

A szervező munkák lezárulta után és azt követően, hogy az erdélyi magyar politikai vezetőkkel is tárgyalt, Kolosváry Bálint *nyilvánosságra hozta* a felekezetközi egyetem tervét. (Korábban azért kerülték a nyilvánosságot, nehogy végnélküli vitákba fulladjon az egyetem ügye – inkább *fait accompli*-t teremtett a rektor.) A kolozsváriak csak a július 1-jei kommunikéből tudhatták meg, hogy megtörtént a hivatalos bejelentés. A szervezők az elismerést úgy akarták megszerezni a román kormánytól, hogy az egyetem széles körű autonómiája ne sérüljön. Éppen ezért a püspökök és jogi tanácsadók az egyszerű *bejelentés* formula mellett döntöttek.¹⁶ Ezzel egy időben az aláírók külön kéréssel fordultak az egyetem céljaira szánt és még mindig rekvirálás alatt lévő egyházi épületek fölszabadítása, visszaadása végett a román hatóságokhoz, és egy június 28-i beadványban a kolozsvári prefektustól, Mihai Sturdzától azt kérték, hogy a meglévő berendezések kiegészítése, illetőleg „főiskolai alapok kiképzése céljából” engedélyezze a *nyilvános gyűjtést*.¹⁷

A püspökök mind a bejelentés formulával, mind a jogalapként megnevezett évszázados gyakorlatra és a nemzetközi szerződésekkel biztosított iskola-fenntartási jogra való hivatkozással határozottan hangsúlyozták, hogy nem *engedélyezést*, hanem *tudomásulvételt* kívánnak, s egyben jelezték azt is, eleve elhárítanak minden olyan állami törekvést, amely az egyetem működésének ellenőrzésére, korlátozására irányul. A bejelentés hangütését az magyarázza, hogy a szöveg a politikai passzivitás időszakában született: a három püspök még nem tette le a hűségesküt (csak 1921. március–április folyamán teszik le), a felekezeti autonómiáról vallott nézeteiken túl ez már önmagában kizárta azt, hogy a román közjog bármely elemére, vagy például a Románia által 1919 decemberében aláírt kisebbségi szerződésre hivatkozzanak.

A püspökök június 26-án gróf Bethlen Pál útján átadták a kultuszminisztériumba továbbítandó bejelentést Mihai Sturdza hercegnek, a helyi prefektusnak. Ő másnap visszaadta az iratot, mondván, hogy az nem fogadható el sem a formája, sem a „provokáló” hangneme miatt, ehelyett „barátilag” a kérelem formulát, s az ehhez illeszkedő jogérvelést ajánlott az aláíróknak. Ekkor a három püspök újra tárgyalta az ügyet s úgy döntöttek, hogy nyilatkozatukat egyben *kérésnek* is tekintik, és egy francia nyelvű *kiegészítővel* látják el az előbbi beadványt. A július 12-i kiegészítő nyilatkozatban a korábbi magatartásukat azzal magyarázták, hogy „miután a béke, mely Romániát az erdélyi területek birtokába juttatta, ratifikálva még nincs, s a fennálló, és e területet uraló jogrendszeren intézményes változtatások még átmenetileg sem létesítettek, tiszteletteljes bejelentésünknek más jogalapot, mint a mit a pozitív jogrend nyújt, és mint a milyent a magyar állammal szemben is tehattünk volna, nem választhattunk.”¹⁸ A prefektus – július 15-i válaszlevelében – közölte, hogy a beadványt megküldte a közoktatási és a belügyminisztereknek, egyébként pedig most már megnyugodott és elfogadhatónak találta az okmányt, sőt, az angol konzul előtt is úgy nyilatkozott, hogy az autonóm egyetem felállítását „megakadályozni nem lehet, mert a békeszerződés értelmében joguk van rá a magyaroknak”.¹⁹

Hiába volt azonban az arisztokrata származású prefektus látszólagos jóindulata, ha az illetékesek igazából érdemi lépés (elutasítás, vagy jóváhagyás) helyett az *időt húzták*. Sturdza ugyanis amikor a belügyminisztériumi államtitkárnak elküldte az egyetemalapítási szándéknyilatkozatot, onnan visszakapta azzal, hogy nem illetékesek az ügyben. Ekkor, július 17-én az ez ügyben még inkább illetéktelen külügyminisztériumban juttatta el az ügyiratot, ahol mint nem a minisztérium hatáskörébe tartozót *ad acta* tették a bejelentést. Így aztán hiába érdeklődött augusztus második felében a kultuszminisztériumban a szemeszter kezdési idejének közeledése miatt aggódó Ravasz László püspökhelyettes, ott azt a választ kapta, az egész ügyet csak a sajtóból ismerik. (Időközben pedig – Sturdza kérésére – belementek egy olyan kompromisszumba, hogy kijelentették, állampolgári eskü helyett *a királynak tesznek hűségesküt* és a „Kolozsvárt a folyamatba helyezendő tárgyalások alapján” kifejezést elhagyják.)

A román illetékeseknek az egyetemmel kapcsolatos állásfoglalását nem kis részben befolyásolta az a durva ellenkampány, amit a román lapok folytattak. Az egyetemszervezési kísérletre elsökként az 1919-ben felállított kolozsvári román egyetem tanárai reagáltak: a tanács még június közepén, a püspökök bejelentése *előtt* tiltakozott a felekezeti egyetem szervezése ellen. Ezzel egy időben megfűjték a riadókürtöt a helyi és bukaresti lapok is. Például Emil Hațieganu – akit Márki Sándor a tervezett magyar egyetem elleni hadjárat „fővezérének” tartott – „szeparatistikus törekvéssel” vádolta meg a szervezőket, illetve a három egyházfőt.²⁰ Egyes lapok azonban még ennél is messzebb mentek. A kolozsvári *Patria* július 1-jei számában azt állította, hogy az egyetem létrehozása kihívás a román állammal szemben. „Hát idáig jutottak a románok másfél év alatt, hogy így bosszantsák őket? A román állam kutyába-sem-vétele abban tetőzik, hogy még csak nem is kéri a

magyar egyetemet, hanem egyszerűen csak bejelentik, hogy ősszel megkezdik egyetemök előadásait!” – írják. Végül azzal fenyegetőztek, hogy ha „*a kormány a legrövidebb idő alatt nem veri vissza a kérvényt* és nem ad leckét ezeknek a bujtogatóknak és az ország belső ellenségeinek, mi az egész román föld nevében tiltakozunk és megtanítjuk őket becületre és emberségre, a mit nem ismernek.”²¹ (Eredeti kiemelés – V. G.) A számtalan hisztérikus kirohanás után a román egyetem egyik professzora, aki a Nemzeti Liberális Párt listáján a szenátus tagja is volt, július 14-én interpellált a szervezés alatt álló felekezeti magyar egyetem ügyében. Gheorghe Bogdan-Duică *provokációnak* minősítette az egészet, és többek között a „szemtelenség”, „a román kultúra veszélyeztetése” kifejezéseket használta a magyar egyetemet illetően. Az interpelláció címzettje, Petre P. Negulescu vallás- és közoktatásügyi miniszter erre azzal válaszolt, hogy semmiféle magyar vagy más nemzetiségű iskolát sem lehet az állam hozzájárulása nélkül megnyitni. (Ehhez az állásponthoz képest még igen „toleránsnak” tekinthető az a vélemény, miszerint fel lehet ugyan állítani a magyar egyetemet, de máshol, például Marosvásárhelyen, vagy a Székelyföld más városában.)²²

Végül a püspökök – mentve a mentendőt – még egy kísérletet tettek: 1920. november 11-én ismét benyújtották egyetemalapítási szándéknyilatkozatukat, ezúttal Octavian Prie kolozsvári kultuszállamtitkárhoz. Az ügyirat három nap múlva eljutott az illetékes tárcához, azonban *érdemi lépések* ezúttal sem történtek. („Jól ismert oláh szokás ez, hazudnak, tagadnak, egyik hatóság a másikkal takarózik s a magyarság ügye soha elintézve nem lesz, legjobb esetben a szemetes kosárba kerül.” – fakadt ki dühösen az erdélyi menekültek budapesti lapjának kolozsvári tudósítója.)²³ A román illetékesek azonban nem elégedtek meg az egyszerű „szabotázzsal”, hanem ezen tovább is léptek: augusztusban lakásaik kisajátítása mellett újabb egyetemi tanárokat utasítottak ki, köztük az egyik fő szervezőt, Kolosváry Bálintot, és Bartók György filozófust. Később ugyan az intézkedéseket Sturdza visszavonta, de az intézkedések nyomán kelt *bizonytalanság* megmaradt.

A hónapok óta folyó herce-hurca és az egzisztenciális kilátástalanság miatt egyébként szeptemberben a hús főss professzori karból többen – köztük a januárban szabadrábra helyezett Apáthy István és Réz Mihály, aki az autonóm felekezeti magyar egyetem ötletét felvette, bár a budapesti kormányzatnak az volt az álláspontja, hogy a magyarság maradjon Erdélyben s folytassa működését, az *önkéntes repatriálás* mellett döntött. (Réz Mihályt a külügyminisztérium rendelte Budapestre, hogy a Népszövetség magyarügyi titkárságát vezesse; korábban azért nem tudott indulni, mert rendőri felügyelet alatt állt, ezért útlevelet nem kaphatott. Ugyancsak szeptemberben repatriált Imre József a szemészet, Moór Gyula a jogbölcselet és Jakabházy Zsigmond a gyógyszerészet ny. r. tanára – utóbbit kinevezték a budapesti tudományegyetemre –, valamint Orbók Ferenc, a quaestura korábbi vezetője is.)

Itt kell megemlítenünk, hogy az 1920/21-es tanévben az egyetemet egyéb *pótolhatatlan veszteség* is érte. Somló Bódog, aki Kolozsváron volt 1918-ig a jogbölcselet nagyhírű professzora, az 1916/17-es tanévben a jogi kar dékánja (1918 őszén Jászi Oszkár munkatársa a nemzetiségi minisztériumban), 1920. szeptember 27-én váratlanul megjelent a városban és másnap (47 évesen) a házsongárdi temetőben öngyilkos lett. Őt – időrendben – november 3-án Bochkor Mihály, a magyar alkotmány- és jogtörténet ny. r. tanára követte (43 évesen tüdőgyulladásban halt meg), majd a következő év tavaszán, 1921. március 16-án Hevesi Imre „megdöbbenően tragikus halálának” híre rendítette meg a tanári kart. (Az ortopédiai sebészet professzora Kolosvár határában, az ún. Brétfű szőlősből 54 éves korában vetett véget az életének. Kolosváry Bálint azt írja az 1920/21-es tanévről szóló beszámolóban, hogy „eddig fel nem deríthető okból lelkében meghasonulva, a munkától és a román zaklatástól túlfeszített idegzete nem bírta el az élet terhét.”) Két hónappal később, május 24-én – távol szeretett városától –, Genfben távozott az élők sorából az előző ősszel repatriált Réz

Mihály. Július 5-én újból végső búcsút kellett venni a tanári kar egy tagjától: Genersich Gusztáv, a gyermekgyógyászat ny. r. tanára rövid szenvedés után ötvenhat éves korában hirtelen elhalálozott.

1920. augusztus végén már látszott, hogy *igen kicsi az esélye* annak, hogy az egyetem még az ősszel megnyílhat. A tanárok pedig még arra is készen mutatkoztak, hogy *letegyék az állampolgársági esküt* – igaz, csak azzal a *feltétellel*, hogy a felekezeti egyetem tényleg megnyílik. Erre azonban nem került sor, ugyanis az illetékesek továbbra sem voltak hajlandók a beadványokra válaszolni. Az 1920. október 4-i éves beszámolója végén Kolosváry Bálint keserűen jegyezte meg: „mindaz, amit az év történetéből elmondhattam, nem egyéb a hiábavaló küszködések és eredménytelenségek hosszú sorozatánál.”²⁴ Ezzel e megjegyzéssel cseng egybe az erdélyi menekültek egyik lapjának megjegyzése is az év végén: „A magyar egyetem ügyében, amelynek megnyitását sok ezer egyetemi hallgató hosszú ideje szívszorogva várja, fél év után annyi történt, hogy semmi sem történt.”²⁵

Egyetem helyett tanárképző

Bár a szervezők novemberben még tettek egy kísérletet a szándéknyilatkozat elfogadtására, ebben azonban már ők sem igen bízhattak. Ezt jelzi az, hogy Nagy Károly, a határozottságáról ismert református püspök augusztus legvégén úgy döntött: nem várnak tovább a román hatóságok engedélyére és a többi felekezet támogatásával a református teológián belül újjászervezi a középiskolai tanárképző intézetet. Szeptember 3-án a felekezeti tanács – megtapasztalván az egyetem ügyének „elposványosítását” –, úgy határozott, hogy felállítják a tanárvizsgáló bizottsággal kiegészített *református tanárképzőt*.

Amikor döntöttek a tanárképző létrehozásáról, eleve leszögezték, hogy „a tanárképző a felekezeti egyetem létesítésére irányuló közös akciónak semmi vonatkozásban nem szolgálhat sem akadályára, sem eltompítására.” Ez azt jelenti, hogy az eredeti, ökumenikus intézmény tervét (legalábbis ekkor) *még nem adták fel*, és a református tanárképzőt eleve csupán átmeneti megoldásnak szánták (kifejezetten *csak egy tanévre* tervezték felállítani) mindaddig, amíg az egyetemet mégiscsak sikerül beindítani. Az intézet felépítésének, szervezeti szabályzatának kidolgozásával Kolosváry Bálintot bízta meg a felekezeti tanács. A rektor egy pár nap alatt elkészült a munkával és szeptember 8-án előterjesztette a meghívandó tanárok névsorát. Ezt végignéve kiderül, hogy bár az elmúlt tanévben sok kiváló tudós tanár távozott el Kolozsvárról, az oktatás magas színvonalát mégis lehetett biztosítani. Az ismertebb nevek közül megemlíthetjük többek között Bartók Györgyöt (filozófia), Csúry Bálintot (magyar hangtan), Kelemen Lajost (Erdély története), Marót Károlyt (klasszika-filológia), Roska Mártont (régészet), Szőkefalvi Nagy Gyulát (matematika). A református teológiai fakultás igazgatója Ravasz László püspökhelyettes lett, az ezen belül létrehozott (és teljes önállóságot élvező) tanárképző intézet elnökévé Márki Sándort, helyettesévé Bartók Györgyöt választották. Az intézet „újjászervezését” a fenntartók október elején írásban *bejelentették* a Consiliul Dirigent vallás- és közoktatásügyi részortjának helyébe lépett közoktatásügyi főtitkárság kolozsvári államtitkáranak, Octav Priének, majd egy hónappal később a kormánytól írásban kérték az elismerését is.

Mivel a tanárképző *fenntartását* (az első szemeszter közel 500 000 lejt emésztett fel) az erdélyi magyar társadalom vállalta magára, nem anyagi támogatásért fordult Budapesthez Kolosváry Bálint, hanem egyéb ok miatt. Október 27-én Schneller Istvánnak küldött levelében azt kérte, hogy a kormány ismerje el a tanárképzőt, illetve az ott szerzett okleveleket, emellett pedig ne hiányozzék az *erkölcsi támasz* sem.

A tanárképző tanrendje szerint az 1920/21-es tanév I. félévben 36 tanár 86 tárgyban tar-

tott előadásokat és szemináriumokat. Az előadások száma és tematikája túlmutat a hagyományos tanárképző intézet keretein. Az első felévre 199 hallgató iratkozott be. Az oktatást számos nehézség akadályozta. Így például az ostromállapotból következő kijárási tilalom miatt a tanári gyűléseket olykor nem lehetett megtartani, a hallgatók ösztöndíja az infláció miatt elértéktelenedett, az alapítványi szálláshely kevés volt, azok a helyiségek, melyekben az oktatás folyt, egymástól messze, a városban szétszórta helyezkedtek el. A fenti nehézségek ellenére (nem beszélve arról, tulajdonképpen még mindig bizonytalan volt, hogy egyáltalán elismerik-e a román hatóságok ezt a tanárképzőt) a második szemeszterben már csak 190-en iratkoztak be, akik közül az év végén 41-en tettek le alap-, szak- vagy pedagógiai vizsgát, végbizonyítványt pedig 22 jelölt kapott. Oklevelet az intézet sem az első, sem a második félévben nem adott ki, mivel a román állam ehhez nem járult hozzá – az 1920/21-es tanévben tulajdonképpen úgy folyt az oktatás, hogy *az intézmény hivatalos elismerése nem történt meg*. A hatóság magatartása most is elutasító volt, akárcsak a sovinszta román sajtóé, amely már 1920 őszén megindította a támadást a tanárképző ellen, például az egyik helyi lap szinte följelentette az illetékes hatóságoknál. (Történt ez annak ellenére, hogy a szervezők – okulva a felekezeti autonóm egyetem tervének korai nyilvánosságra kerülése után megindult román sajtóhadjárattól – már a kezdetek kezdetén igyekeztek feltűnés nélkül, a nagy nyilvánosság kizárásával dolgozni, a beiratkozás lehetőségére is a hírlapok kizárásával, püspöki körlevélben hívták fel a figyelmet.)

Az intézmény elismertetése érdekében természetesen folyamatos erőfeszítések történtek 1921 tavaszán is. Márciusban Bukarestben tárgyalt Ravasz László püspökhelyettes és Kolosváry Bálint rektor, ám a tanárképző ügyében semmi eredményt sem tudtak elérni. („Az egyetem szóba se jött, *tanárképzőnket* sem engedik meg; amennyiben magyar tanárookra lesz szükség, hajlandók megvizsgálásukra a román tanárvizsgáló bizottságot magyarokkal kiegészíteni.” – írja naplójában Márki Sándor.)²⁶ Április 1-jén végre a korábbi megkeresésekre reagált Octav Prie oktatásügyi államtitkár: hivatkozva az 1883. XXX. tc. 60. §-ára, mely szerint a tanárok minősítése kizárólag az állam joga, felhívta az intézmény vezetőit, hogy sürgősen mutassák be: ki, milyen alapon alapította a református tanárképző intézetet, mi a tanterve, miből tartják fenn, valamint kimutatást kért az oklevelet nyert hallgatókról. A választ ugyan Márki (Kolosváry Bálint segítségével) öt nap alatt elkészítette és el is juttatta az államtitkárhoz, ám az illetékesek ismét az időhúzáshoz folyamodtak – miközben sejtették, hogy a válasz úgy is elutasító lesz.

Ezalatt a „sajtómunkások” sem tétlenkedtek. Viszonylag csendesebb hónapok után április-májusban újabb *sajtóhadjárat* indult a „csempész egyetem” ellen. Szinte teljes egészében megismétlődött az 1920. június-júliusi forгатókönyv: kezdődött a szélsőséges lapok durva hangú támadásaival, s a kampány vége felé ismét elhangzott egy szenátusbéli interpelláció. A hangnem, a jelzők, a személyek elleni támadások, sőt még részben a szereplők is majdnem teljesen ugyanazok voltak, mint az előző év nyarán. Hiába voltak magyar részről a racionális érvek, mert a következetesen egyetemnek nevezett tanárképző ügyét ezúttal is *Románia területi integritása ellen irányuló akcióként* értékelték a román oldalról megszólalók.

Ennek előbb-utóbb meg is lett a következménye: a hatóságok „toleranciája” a második félév végéig (május 31.) tartott csak. Annak ellenére, hogy a következő tanévre már mintegy 350 hallgató jelentkezett, a Református Tanárképző Intézet működését O. Prie államtitkár szeptember 11-én (a közoktatási reszort 386/1921. sz. rendelete alapján) meglepetészerűen betiltotta, majd a kiküldött kormánybiztos (Petru Poruțiu egyetemi tanár) vizsgálatot indított „az állami törvények megsértése” címén.²⁷ A „vizsgálat” eredménye az lett, hogy *a tanintézetet Poruțiu bezáratta, az irattárát pedig lefoglaltatta*.

A tanárképző felszámolása „nagy felbolydulást, elkeseredést és szaladgálást okozott a

tanárképzősök között. Sokan hazaszaladtak a szüleikhez – tájékozódni. Mások már határoztak is: nem kínlódnak itt tovább, kimennek más egyetemekre. [...] Ezt vállalhatják, hiszen kimegy, és ott folytatja előadásait a tanárok jó része is.” – írta az egyik diák, az 1945 utáni „társutas” szerkesztő, publicista, Kacsó Sándor.²⁸ Valóban ez történt. Mielőtt az intézet végleges felszámolása megtörtént volna, elkezdődött a professzorok egy részének *repatriálása*. Ennek az előzménye az volt, hogy márciusban eldőlt, ősszel Szegeden működik tovább a Ferenc József Tudományegyetem, melyre várják a még Kolozsváron lévő tanárokat is. Nyáron (a II. szemeszter utáni szünidőben) a Ferenc József Tudományegyetem ny. r. tanárai és magántanárai közül azok, akik addig a tanárképzőn oktattak, – néhány kivételtől eltekintve – *repatriált* Magyarországra. Az intézet igazgatója, Márki Sándor az elsők között távozott, a tisztét helyettesének Bartók Györgynek adta át, de hamarosan ő is kiutazott. Kolosváry legutoljára indult el – mint a süllyedő hajóját utolsóként elhagyó kapitány –, és csak azután, hogy szeptemberben végleg eldőlt, semmi esélye a tanárképző intézet további működésének. (A rektor nem látta értelmét a további maradásnak. Szeptember 15-én keserűen írta idős kollégájának, Márkinak: „okt. 2-ik felében veszem kezembe a vándorbotot, s otthagynom azt a várost, a hol meghalni akartam életpályám nyugalmas megfutása után.”)²⁹

Tehát tulajdonképpen amikor bezárták a tanárképzőt, a tanárok jó része már Szegeden volt. Akik maradtak, azok általában valamelyik egyházi iskolában tanítottak, vagy állami szolgálatba álltak. A Kolozsváron maradt tanárok nagy része a két világháború között az intézményen kívüli magyar tudományosságot erősítette, hogy aztán majd 1940-ben az ismét Kolozsvárott megnyíló Ferenc József Tudományegyetemen nyerjen alkalmazást.

Jegyzetek

- ¹ Bővebben lásd Vincze Gábor (2009): Kilencven éve történt. (Erdély megszállása és a Ferenc József Tudományegyetem felszámolása.) Székelyföld, 2009/2. sz. 65–103. old.
- ² Vincze Gábor (2006): A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921). JatePress, Szeged. 115. old.
- ³ Csongrád Megyei Levéltár, a Ferenc József Tudományegyetem iratai (a továbbiakban: CsML, FJTE), VIII. 2. fond, 4. doboz, 196/1920. B.k.sz.
- ⁴ Magyar Országos Levéltár, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratai (a továbbiakban: MOL VKM), K 636 fond 74. doboz, 1920-11-1065., Bp. 24.-1919/20 etsz., Rigler Gusztáv prorektor-helyettes január 5-i felterjesztése Haller kultuszminiszterhez.
- ⁵ A passzivitás dilemmáját Schneller úgy fogalmazta meg, hogy „néma szemlélésben csonka toronyként való őrtállás, a bedöntött, kincseitől megfosztott templom helyén” – vagy pedig „a régi templomot egyelőre más helyen bár, de ugyan azok a kezek építik fel, hordozható oltárát felállítják...” MOL VKM, K 636 fond, 74. doboz, 1920-11-35468.
- ⁶ Békés Megyei Levéltár, Márki Sándor fénymásolt naplójegyzetei (a továbbiakban: BML Márki-napló), 1920. április 17.
- ⁷ CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, LXI-1920/21. e.t.sz.
- ⁸ Az egyetemi tanács június 14-i, IV. rendkívüli ülésén százharminckét tanszék felállításáról volt szó, ötven rendes és huszonnégy „rendkívüli jellegű” katedrával és huszonnyolc előadó alkalmazásával. CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, LXVI-1919/20. e.t.sz.
- ⁹ CsML, FJTE RH, VIII. 1. fond, 7. doboz: „Memorandum a Kolozsvárt felállítandó és az autonóm magyar egyházak által fenntartott teljes egyetemről, egyúttal az egyetem szervezetének alapvázlata.” 13. old.
- ¹⁰ CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, LXXV-1919/20. e.t.sz.
- ¹¹ Egy június 14-i felterjesztésben Kolosváry Bálint már 1,5–2 millió korona támogatást kért az egyetem fenntartására. MOL, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának rezervált iratai, K 64 fond, 2. csomó, 1918-20. 41. tétel, 194/res.-1920.

¹² MOL, K 636 fond, 74. doboz, 1920-11-81598., Eln.521/1920. sz.

¹³ CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, XI-1920/21 e.t.sz., Kolosváry Bálint 1920. november 27-i körirata.

¹⁴ Vincze, 2006. 193. old.

¹⁵ Vincze, 2006. 192. old.

¹⁶ Szövegét lásd Vincze, 2006. 78. old.

¹⁷ Az Erdélyi Református Egyházmegye Levéltára (a továbbiakban: EREL), a felekezeti egyetem anyaga, I. 21/1920. fond, Sz. 3/920.-kurat. (A felekezeti tanács július 3-i értekezletén Kolosváry Bálint már arra hívta fel a tanácstagok figyelmét, hogy az autonóm egyetem felállítandó klinikája számára gyapjút kellene beszerezni, evégből pedig gyűjtést kéne indítani. Ebből azonban nem lett semmi, hisz' kútba esett az autonóm egyetem terve... 3138-1920. iktsz.)

¹⁸ EREL, Sz. 5/920.-int. kurat. és CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, LXXVI-1919/20. e.t.sz.

¹⁹ BML, Márki-napló, 1920. július 26. (Ugyanekkor írja Márki, hogy már az egyetem címerét is elkészítették: „a székely–magyar címer mellett az alapító négy vallásfelekezet jelvényével s e körirattal: Libera Universitas Litterarum Hungarica Claudipoli 1920.”)

²⁰ BML, Márki-napló, 1920. július 10.

²¹ Adresa episcopilor maghiari în chestiunea universităţii maghiare. In: Patria, 1920. július 1.

²² Ilyen (ál-) javaslatok 1945 tavaszán is elhangzottak, amikor a Kolozsváron működő magyar, és az oda visszatérni szándékozó román egyetem képviselői folytattak tárgyalásokat.

²³ Hol akadt meg az autonóm magyar egyetem ügye? In: Erdélyi Hírek, 1920. október 24.

²⁴ CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, rektori jelentés 1919/20-as tanévről, 35. old. (Hogy a folyamatos bizonytalanság közepette milyen pszichikai nyomás alatt dolgoztak a tanárképző munkatársai, azt dokumentálja Márki naplójának egy személyes tárgyú bejegyzése: „Az egyik kollégám szerint az utóbbi két évben tíz esztendőöt öregedtem.” – írta 1920 őszén. BML, Márki-napló, 1920. október 3.)

²⁵ Hogyan áll a kolozsvári magyar egyetem ügye? In: Keletmagyarország, 1920. december 13.

²⁶ BML, Márki-napló, 1921. március 23.

²⁷ MTA-K, Kolosváry Bálint 1921. szeptember 15-i levele Márki Sándorhoz. Ms. 5163/52.

²⁸ Kacsó Sándor: Virág alatt, iszap fölött. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985., 285.

²⁹ MTA-K, Ms. 5163/52.